

VALODAS KOMUNIKATĪVĀ KOMPETENCE STARPETNISKO ATTIECĪBU ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ

Māra Vidnere
mvidnere@gmail.com

Atslēgas vārdi: valodas apguve, etniskā identitāte, sociālā identitāte, valodas komunikatīvā kompetence, starpetniskā komunikatīvā kompetence, sociālā tolerance un distancētība, nacionālā pašapzināšanās, sociālā adaptācija, kultūras vērtību orientācija

Latviešu nācijai, līdzīgi citām Eiropas nācijām, saglabājot savu etnisko identitāti, ir jāstiprina un jāattīsta sociālā un pilsoniskā identitāte savā valstī, apzināti attīstot starpetnisko grupu komunikatīvo kompetenci¹ un veidojot pozitīvu sociālo kultūrvidi. Rakstā analizēta Latvijas iedzīvotāju, pamatā krievu valodā runājošo, attieksmes veidošanās pret latviešu valodu, un latviešu attieksmes veidošanās pret citu valodu kā vērtību. Attieksme pret valodu ir uzskatāma par vienu no galvenajiem starpetnisko attiecību attīstību ietekmējošajiem faktoriem.

Valodas komunikatīvā kompetence, kuru veido vairākas sastāvdaļas, atspoguļo starpetnisko attiecību komunikatīvās, kognitīvās un afektīvās (emocionālās) īpašības. Valodas komunikatīvā kompetence rakstā analizēta vienotībā ar izglītību, dzimumu un vecumu, lai noskaidrotu, vai tā ir saistāma ar izglītības, vecuma un dzimuma aspektiem. Vai arī tā ir skatāma saistībā ar citiem etnokomunikatīvās kompetences (EKK) aspektiem, piemēram, sociālo toleranci un distancētību, adaptācijas problēmām, kultūrvides apzināšanos un tamlīdzīgiem?

Raksta pamatā ir pētījums, kurā izstrādāta un īstenota valodas komunikatīvās kompetences aptauja. Tā balstīta kognitīvā konstruktīvisma pieejā, atklājot valodas komunikatīvās kompetences kvalitāti, ko veido: lingvistiskā kompetence, sociolingvistiskā kompetence, kognitīvā kompetence, pragmatiskā kompetence, stratēģiskā kompetence, valodas apguves un izmantošanas filozofija jeb attieksme pret valodas apguvi.

Lingvistiskā kompetence raksturo sarunvalodas izmantošanas kompetenci (prasmī) (izteikta 6 rādītājos) un gramatikas kompetenci jeb rakstītās valodas izmantošanas prasmī (5 rādītāji). Lingvistisko kompetenci var analizēt gan, nosakot tekstu lasīšanas un rakstīšanas prasmī, gan tās apguvi trīs līmeņos.

Sociolingvistiskā kompetence ietver: valodas apguves un izmantošanas brīvības pakāpi (9 rādītāji) un valodas izmantošanas jomu (6 rādītāji).

Kognitīvā kompetence atspoguļo valodas apguves jomu pašreiz: valodas apguves kognitīvos motīvus (8 rādītāji) un kognitīvās grūtības (8 rādītāji).

Pragmatiskā kompetence raksturo valodas apguves sociālās grūtības (5 rādītāji).

Stratēģiskā kompetence raksturo kompetenci valodas izmantošanas sfērā jeb tās izmantojamību sociālajā vidē: nepieciešamību apgūt valodu (4 rādītāji) un iespējas izmantot valodu (6 rādītāji).

Valodas apguves filozofija ietver personas attieksmi pret valodas apguvi un izmantošanu (8 rādītāji).

Aptaujā jautājumi, kas atspoguļo sešas galvenās valodas komunikatīvās kompetences sastāvdaļas, papildināti ar tādiem, kas parāda valodas apguves filozofiskās nostādnes — raksturo personas emocionālo attieksmi pret valodas apguves grūtībām, kā arī kognitīvo un sociālo grūtību raksturojumiem.

Aptaujas rezultātu analīzei izmantotas modificētā Bogardusa "Sociālās distancētības skala" (adaptējuši M. Vidnere, D. Igoņins); L. B. Jankovska izstrādātās metodikas "Personības adaptācija kultūrvīdē" skalas un "Kultūras vērtību orientācijas skala" (J. Taunsends, L. G. Počebuts, adaptējuši M. Vidnere, D. Igoņins).

Pētījuma rezultātu sagatavošanai tika izmantoti 847 derīgi respondentu aptaujas komplekti no trīs Latvijas novadiem. Vairāk kā puse no tiem (464) bija saņemti no krievu valodā runājošiem cilvēkiem. Rīgas reģionā dzīvojošie bija aizpildījuši 320 aptaujas komplektus; Kurzemes reģionā — 250 aptaujas komplektus; Latgales reģionā — 300 aptaujas komplektus. Reģionālais sadalījums bija nepieciešams, jo krievu valodā runājošo cilvēku populācija Latvijas reģionos atšķiras.

Pētījums veikts 2006.–2009. gadā, taču tajā iegūtie dati joprojām ir izmantojami valodas komunikatīvās kompetences analīzei dažādos skatījumos.

Pētījuma rezultāti atspoguļo valodas etnokomunikatīvās kompetences saturu un ļauj noteikt tās kvalitāti. Abas respondentu grupas (latviešu valodā runājošie un citās valodās, pārsvarā krievu valodā, runājošie) parāda Latvijas dažādo tautību asociēšanās pakāpi ar Rietumu sabiedrību, kas respondentu uztverē veido kompaktu un nenozīmīgi diferencietu kopumu. Sociālās distancētības analīze ļauj domāt par visas Latvijas sabiedrības augstu asociāciju ar Rietumu valstu sabiedrību un Rietumu kultūru un tās pieņemšanu. Tā ir vēlamas pozitīvās akulturācijas un sociālās attieksmes pazīme, kas sekmē Eiropas pilsoniskās identitātes apzināšanos. Analīzē noskaidrots, ka kultūras vērtību orientācija nozīmīgi atšķiras — latviski runājošo respondentu grupa ir orientēta uz tradicionālajām kultūras vērtībām, bet krievu valodā runājošo — uz psihodinamiskajām kultūras vērtībām, kas būtiski korelē ar krievu valodā runājošo respondentu adaptivitātes rādītājiem. Tas liecina par disonansi ar latviešu kultūras vērtību izpratni, nacionālās piederības apzināšanos un piederību. Valodas komunikatīvās kompetences analīze parāda, ka latviešu valodas nepietiekama apguve nav saistīta tikai ar valodas kognitīvajām grūtībām, bet galvenokārt ar attieksmi pret latviešu valodas apguvi un nepieciešamību to izmantot.

Ievads

Mūsdienu pasaulē plaši vērojami procesi, kurus raksturo savas etniskās identitātes apzināšanās, kā arī starpetniskās tolerances attīstība. Etniskās un pilsoniskās identitātes problēmas katrai nācijai ir risināmas kontekstā ar nācijas un valsts starpnacionālajām interesēm. Latvijas nācijai, līdzīgi citām Eiropas nācijām un balstoties uz kopējo Eiropas pilsonību un kultūru, bet saglabājot savu etnisko identitāti, jāstiprina un jāattīsta pozitī-

va sociālā un pilsoniskā identitāte savā valstī, apzināti attīstot starpetnisko grupu komunikatīvo kompetenci un veidojot pozitīvu sociālo kultūrvīdi.

Valstiski atzīstama pilsoniskā identitāte piemīt arī tad, ja cilvēkam ir neitrāla attieksme pret latviskās identitātes kultūrvēsturisko aspektu, tomēr viņš prot latviešu valodu un ciena latviešu kultūru, apzinās un izjūt sevi kā Latvijas sabiedrības daļu. Nacionālais cilvēka apziņā nav tikai piederība kādai no-

teiktai etniskai grupai, bet arī caurstrāvotas domas, jūtas un orientācija, kas veido vērtību un attieksmju sistēmu kā pret savējo, tā arī pret citu tautu. Viens no galvenajiem starpetnisko attiecību attīstības virzītājiem ir valoda — tās apguve un lietošana, vai, plašākā nozīmē, valodas komunikatīvā kompetence, ietver vairākas sastāvdaļas un atspoguļo starpetnisko attiecību komunikatīvās, kognitīvās un afektīvās īpašības.

Katram cilvēkam ir sava vērtību sistēma. Valodas vieta šajā sistēmā ir atkarīga no personas darbības un vērtību prioritātēm. Vērtību veidošanās un individuālās darbības pieredze ir savstarpēji saistītas. Valodu kā vērtību un kā izglītību un darbību ietekmējošu apstākli var uzskatīt par personas attieksmes veidošanās faktoru.

Rakstā analizēta Latvijas iedzīvotāju attieksmes veidošanās pret valodu kā vērtību, kas ir uzskatāma par vienu no galvenajiem starpetnisko attiecību attīstību ietekmējošajiem apstākļiem. Mūsdienās aktuāla ir valodas lietošanas kompetence. Rakstā analīze paplašināta uz valodas komunikatīvo kompetenci, kas ietver gan valodas apguves, gan lietošanas praksi. Valodas komunikatīvā kompetence rakstā analizēta vienotībā ar izglītību, dzimumu un vecumu. Teorētiski valodas komunikatīvā kompetence analizēta arī saistībā ar citiem etnokomunikatīvās kompetences (EKK) un starpetnisko attiecību aspektiem: sociālo toleranci un distancētību, adaptācijas problēmām, kultūrvides apzināšanos.

Valodas un sociālās identitātes sakarības ir viena no galvenajām problēmām sociālās apziņas psiholoģiskajos pētījumos. Tas ir saistīts ar valodas kā etnosa pamatsastāvdaļas īpašo vietu un galvenokārt ar to, ka tieši valoda jau izsenis tiek uzskatīta par vienu no svarīgākajām etniskās identitātes sastāvdaļām. Pētījumu sēriju par valodu kā vienu no tautas psiholoģijas konkrētām sastāvdaļām ir sācis Vilhelms Vunts (*Wilhelm Maximilian Wundt*, 1832–1920)², un viņa uzskati par

tautas psiholoģiju tika attīstīti tālāk. Analīzi par saistību starp valodu un izziņas funkciju satur A. Potebņa (*Alexander Potebnya*, 1835–1891)³ darbi.

Pēdējās desmitgadēs pētījumi par saikni starp valodu un etnisko identitāti tiek veikti dažādos analīzes līmeņos: sociāllingvistiskajā, etnosocioloģiskajā, etnogrāfiskajā, sociālpsholoģiskajā. Izpētes objekti ir valodu apguve, attieksme pret valodu apguvi, runas marķieri, sociolingvistiskie stereotipi.

Dažādos analīzes līmeņos aizvien vairāk tiek pievērsta uzmanību faktam, ka etniskā identitāte ir saistīta ne tik daudz ar to, kā visi grupas dalībnieki faktiski izmanto valodu, bet gan ar tās simbolisko nozīmi, radot radniecības izjūtu ar grupu vai rosinot starpgrupu diferenciacijas procesu.

Pilnvērtīgs valodas lomas sociālpsholoģiskais skaidrojums ir iespējams tikai starpgrupu kontekstā. Etniskās grupas atrodas nepārtrauktā kontaktā. Mūsdienu sociālajā psiholoģijā piederība kādai etniskai kopienai parasti tiek pētīta no divu koncepciju pozīcijām: no Henrija Tedžfela (*Henri Tajfel*, 1919–1982)⁴ un Džozefa Tērnera (*Joseph Mallord William Turner*, 1775–1851)⁵ sociālās identitātes teorijas un Džona Berija (*John W. Berry*, dz. 1939)⁶ divu dimensiju identitātes modeļa.

Sociālā identitāte plašākā nozīmē ir procesa rezultāts, kurā sava grupa tiek salīdzināta ar citiem sociāliem objektiem. Meklējot pozitīvu sociālo identitāti, persona vai grupa meklē neatkarību, tiecas izolēties no citiem un pieņemt savu autonomiju. Pamatojoties uz sociālās identitātes teoriju, Hovards Džails (*Howard Giles*, dz. 1946) *et al.*⁷ pētīja valodas lomu starpetniskajās attiecībās un attīstīja etnolingvistiskās vitalitātes jēdzienu. Saskaņā ar šo jēdzienu tiek pētīts valodas statuss, tās demogrāfiskais raksturojums, tai sniegtais institucionālais atbalsts un citi faktori, kas ietekmē grupas dzimtās valodas kā dzīvotspējīga saziņas līdzekļa saglabāšanu. Jo augstāka ir reālā vai uztvertā grupas

etnolingvistiskā dzīvotspēja, jo vairāk cilvēki cenšas ar to identificēties.

Dž. Berija piedāvātājā divu dimensiju identitātes modeli pieņemts, ka etniskā identitāte savā un citās etniskajās grupās var pastāvēt relatīvi neatkarīgi viena no otras. Ar etnisko grupu saistītajām personām var būt gan stipra, gan vāja pašidentifikācija (identifikācija ar sevi), kā arī identifikācija ar dominējošo vairākumu grupā. Spēcīga identificēšanās tikai ar savu etnisko grupu polietniskā vidē var būt saistīta ar tendenci uz separātismu un nošķirtu grupas attīstību. Identifikācija tikai ar svešu grupu noved pie pilnīgas asimilācijas, tas ir, citas grupas paražu, ticības un valodas pieņemšanu līdz pat pilnīgai to pārņemšanai. Spēcīga identificēšanās ar abām grupām liecina par integrācijas un bikulturācijas tendenci. Personām ar biētnisku identitāti raksturīga gan etniskās piederības izjūta, gan augsta līmeņa "svešas" jeb "donorkultūras" valodas kompetence. Saskaņā ar divu dimensiju modeli, etniskā identitāte var būt marginalizēta, tas ir, vāja, skaidri neizteikta. "Marginālie" piedzīvo nedrošības izjūtu, nemieru un apjukumu un demonstrē nepiemērotu verbālu uzvedību polietniskajā vidē.

Abās koncepcijās viens no galvenajiem aspektiem ir identitātes maiņa savstarpēji mijiedarbojošos grupu ietekmē. Latvijā pamatā krievu valodā runājošo grupā ir vērojamas separācijas un marginalizācijas integrācijas stratēģijas. Patiesie sociālie apstākļi — strauja bijušo Padomju Savienības teritorijas etnisko kopienu un valodu statusa maiņa un uzmanības saasināšanās uz iedzīvotāju etniskās identitātes problēmām pārlicina, ka ir nepieciešams pētīt attiecības starp valodu, etnisko identitāti, sociālo toleranci un nacionālo pašapzināšanos polietniskā vidē.

Etniskās un valstiskās pašidentifikācijas veidošanos nosaka kopienas etnokulturālo īpatnību apzināšanās un etnokulturālās vides objektu un parādību etniskās nozīmes sakarības cilvēka dzīves darbībā⁸.

Mazākuma un vairākuma mijiedarbība

Minoritāšu pētījumiem un to sociālajai ietekmei veltīti daudzi Eiropas un Kanādas psihologu un sociologu pētījumi. Tie liecina, ka salīdzinoši neliela daļa no kopienas var atbalstīt pretēju viedokli, bet to var mainīt un arī maina vairākuma nostāja.

Šādu ietekmi autori skaidro dažādi, bet ir vienoti par vienu: neesot pie varas un arī neesot autoritātēm, mazākums tieši un netieši ietekmē vairākuma mentalitāti un uzvedību, un tā iedarbības rezultāts galu galā ir salīdzināms ar vairākuma ietekmi uz mazākumu. Sociālās ietekmes analizē populārs bija Serža Moskoviča (*Serge Moscovici*, 1925–2014)⁹ piedāvātais "interakcionistiskais" modelis, saskaņā ar kuru ietekme starp minoritāti un vairākumu ir divpusēji vērstas mijiedarbības process (sk. arī Viljama Gudikunsta (*William B. Gudykunst*) un Kārenas Šmitas (*Karen L. Schmidt*) eseju¹⁰). Sociālajā mijiedarbībā abas puses pārmaiņus atrodas subjekta vai objekta ietekmes stāvoklī.

Daudz jautājumu izraisa ne tikai veids, kā veidojas mazākums, bet arī tā mijiedarbības ar vairākumu saturs. Piedēvējot kādu mazākumam vai vairākumam, ir jāņem vērā, pirmkārt, apstākļi un situācija šādam sadalījumam un, otrkārt, tā pamats: dzīvesveids un vieta, ādas krāsa, politiskās, sociālās un citas noslieces, kā arī citas intereses un vērtības, kas nosaka personas piederību mazākumam vai vairākumam.

Etnokomunikatīvā kompetence

Etnokomunikatīvā kompetence ir sociālpsiholoģiska īpašība, kas raksturo personas gatavību iekļauties starptniskajā (starpnacionālajā) saskarsmē un nodrošina tās mijiedarbību ar citu kultūru pārstāvjiem. EKK izpaužas trīs aspektos: kultūrvēsturiskajā aspektā, valstiski pilsoniskajā aspektā un personas attieksmē pret valodas apguvi un lietošanu.

Kultūrvēsturiskajā aspektā izpaužas personas piederības apziņa valsts pamatnācijas

(Latvijā — latviešu tautas) vēsturiskajai pieredzei un vēstures gaitā radītajai kultūrai.

Valstiski pilsoniskajā aspektā izpaužas personas piederības apziņa un izjūta savas valsts sabiedrībai un gatavība ar savu profesionālo un sabiedrisko darbību sekmēt savas valsts sabiedrības saliedētību, visu tautību un sociālo grupu radošu sadarbību.

Personas attieksme pret valsts valodas apguvi un lietošanu raksturo valodas komunikatīvo kompetenci.

EKK veidošanās procesā nozīmīgas ir abas kognitīvajā psiholoģijā nodalītās zināšanu formas: deklaratīvās jeb faktuālās zināšanas, kuras persona apzinās un spēj izprast, un praktiskās jeb proceduālās zināšanas, kuras cilvēks neapzinās, bet “zina kā”, jo tās ir iegūtas pašpieredzē.

Valodas komunikatīvā kompetence

Valodas komunikatīvā kompetence (VKK) ir viens no galvenajiem starpetnisko attiecību veidošanās dimensionālajiem aspektiem, kas atspoguļo starpetnisko attiecību komunikatīvās, kognitīvās un emocionālās īpašības.

Valodas komunikatīvā kompetence ir lingvistiski, psiholoģiski un metodiski organizēta sistēma. Tajā tiek sasniegta “valoda plus runa” kā līdzekļa (valoda) un tā lietošanas veida (runa) vienotība. Valodas komunikatīvā kompetence ir individuāla un dinamiska. Tā pieder personas intelektuālajām spējām. Šo spēju izpausme ir darbošanās, kuras svarīga sastāvdaļa ir runa (runāšana).

Valodas apguvē ar jēdzienu “kompetence” ir domāta valodas sistēmas apzināta vai intuitīva pārzināšana, lai gramatiski un semantiski pareizi veidotu teikumus, bet ar jēdzienu “lietošana” — prasme un spēja ar runas palīdzību demonstrēt valodas sistēmu. Tāds priekšstats par kompetenci ir izveidojies lingvistikas ietekmē, kas iedalīja gramatikai vadošo lomu zinātnē par valodu, un pieteica to kā svarīgāko valodas psiholoģisko sastāvdaļu, kas vada saskarsmi.

Tā Ferdinand de Sosīrs (*Ferdinand de Saussure*, 1857–1913)¹¹ runāja par to, ka valodas sistēma izpaužas tēlu summas veidā, kas vienmēr ir specifiska, jo tiek noteikta ar personas gribu un situācijas veidu. Valoda kā sistēma (*langue*) un valodu spēja, kas ir īstenojama ar runas palīdzību, nodrošina runas darbību, kuru zinātnieks nosauca par “*language*” šā vārda plašākā nozīmē. Runas darbība ir daudzveidīga un daudzpusīga. Tā attiecas gan uz individuālo, gan uz sociālo sfēru; to nevar ierindot ne pie vienas parādību kategorijas cilvēku dzīvē, jo nav zināms, kādā veidā to visu var apvienot. Un tālāk F. de Sosīrs raksta, ka “vienotību darbībā ienes valoda”¹².

Gandrīz piecdesmit gadus vēlāk F. de Sosīra atziņas ir atkārtoti paustas amerikāņu lingvista Noema Čomska (*Avram Noem Chomsky*, dz. 1928) darbos¹³. N. Čomskis ieviesa jēdzienu “kompetence”. Ar valodas kompetenci N. Čomskis saprata “intelektuālu spēju, zināšanu un pārliecināšanas sistēmu, kura attīstās agrā bērnībā un mijiedarbībā ar daudziem citiem faktoriem noteic uzvedības tipus”. N. Čomskis savas koncepcijas ietvaros izcēla arī “runas darbības” (saprastu kā runas izpildīšana, *performance*) jēdzienu. Pēc viņa domām, runas darbība ir process, kurā pakāpeniski tiek izmantoti semantiskie, gramatiskie un pragmatiskie likumi, kuri veidojas uz personas kognitīvo struktūru bāzes. Šī ideja attīstīta Aleksandra Lurija (*Alexander Romanovich Luria*, 1902–1977)¹⁴ darbos, kurš pievērsa uzmanību runas darbības dekodēšanai un nosauca runas sapratnes psiholoģiskā procesa nosacījumus — vārda, struktūras un veselas ziņas sapratni.

Saskaņā ar sociāli lingvistisko pieeju¹⁵ kompetence nav iedzimta spēja, bet gan veidojas, personai mijiedarbojoties ar sociālo vidi. Šīs spējas apguve nodrošina personu ar sociālu pieredzi un ļauj iesaistīties socializācijas procesā. Spēju būt runas darbības dalībniekam etnolingvists Dells Hjūms (*Dell Hathaway Hymes*, 1927–2009)¹⁶ nosauca

par komunikatīvu kompetenci. Komunikatīvās kompetences jēdziens ietver iemaņas un svešvalodas izmantošanas prasmes konkrētā saskarsmes situācijā. Komunikatīvā kompetence ir cilvēka radošā spēja izmantot valodu. Šajā jēdzienā tiek iekļauti kognitīvie, afektīvie un intencionālie faktori¹⁷. Personai komunikatīvās kompetences apguve kļūst par galveno mācību mērķi. Pedagogu uzmanības centrs pārceļas no struktūras vai valodas sistēmas (kā tas bija lingvistikas sistēmā) uz runas un attieksmes struktūru, kurai ir situatīvas un nacionāli kulturālas īpatnības.

No runas darbības teorijas viedokļa, komunikatīvās kompetences sastāvdaļas ir kompetences runāšanā, lasīšanā, rakstīšanā¹⁸. Šīs kompetences veidojas uz valodu kompetences kodolā ietilpstošās leksiskās un gramatiskās kompetences bāzes.

Funkcionāla pieeja valodai ļāva runāt par komunikatīvās kompetences sastāvu — gramatisku, sociāllingvistisku, diskursīvu kompetenci¹⁹. Gramatisko kompetenci raksturo lingvistiska valodas apguves pakāpe (vārdu, izrunas, ortogrāfijas, vārda veidošanas un teikuma struktūras likumu zināšanas). Sociāllingvistiskā kompetence ir spēja lietot valodas līdzekļus, ievērojot tematiku, saskarsmes un apkārtējo dalībnieku lomas vai konkrēti uzdoto saskarsmes situāciju, kā arī sociālās uzvedības noteikumu zināšanas. Diskursīvā kompetence ir spēja radīt diskursu, tas ir, izmantot un interpretēt vārdu formas nozīmi tekstu radīšanai, prasme organizēt valodas materiālu saistītā tekstā. Persona ar augstu diskursīvas kompetences līmeni zina, kā efektīvi izmantot domas un nodoma atbilstību tekstā, kā paust attiecības starp atšķirīgām idejām kontekstā.

Sandras Savinjonas (*Sandra J. Savignon*)²⁰ komunikatīvās kompetences modelis atspoguļo valodas apguves un tās izmantošanas pakāpenisku attīstību, kas kā sastāvdaļas ietver gramatisku, diskursīvu, stratēģisku un sociālkulturālas kompetences vairošanu. Stratēģiskā vai kompensatorā kompetence

tiek izmantota verbālai un neverbālai komunikatīvai stratēģijai, kā arī retoriska efekta pastiprināšanai komunikācijā. Sociālkulturālas kompetence nosaka, ka valodu studējošais pārzina valodas nesēju sociālās, runas, uzvedības nacionāli kulturālās īpatnības (paražu, etiķetes, sociālo stereotipu, vēstures un valsts kultūras) un veidu, kā tos lietot saskarsmes procesā. Sociālkulturālas kompetenci veido kultūru dialogā, ievērojot atšķirības pasaules uztverē un sekmējot kultūras izpratni starp cilvēkiem un “otrās valodas personības tapšanu”, kas nozīmē tolerantu attieksmi pret citu kultūru. Komunikatīvā kompetence ir spēja piemēroties situācijai un prasme brīvi izmantot sociālās uzvedības verbālos un neverbālos līdzekļus. Tā raksturo citās valodās runājošu personu saskarsmi kolektīvā konkrētas nacionālās valodas vidē. Komunikatīvā kompetence tiek apskatīta kā idejiski tikumiska kategorija, kura regulē visu cilvēku attiecību sistēmu un sociālo pasauli. Valodas apguves nosacījumi veido komunikatīvās kompetences būtību.

Valodas komunikatīvās kompetences veidošana ir nepārtraukts process, atrisinot uzdevumus ar neverbāliem, uzvedības, sabiedrībai un pašiem studējošiem aktuāliem valodas līdzekļiem, kas ļauj paplašināt komunikācijas robežas, gatavību elastīgai mijiedarbībai ar partneri valodas saskarsmē, izmantojot intuitīvas un refleksīvas valodas darbības attīstības.

Sabiedrības un atsevišķo tās locekļu attieksme pret valodu kā vērtību ir uzskatāma par vienu no galvenajiem etniskās komunikācijas kompetenci ietekmējošajiem faktoriem.

Arī Latvijā ir veikts pētījums²¹, kurā apzināta valodas komunikatīvā kompetence un tās saikne ar personas izglītību un vecumu, kā arī ar citiem etniskās komunikācijas kompetences rādītājiem, piemēram, sociālo toleranci jeb distancētību, adaptācijas problēmām, kultūrvides apzināšanos.

Pētījuma metodoloģija

Pētījuma pamatā likta šāda valodas komunikatīvās kompetences definīcija: "Valodas komunikatīvā kompetence ir personas sociāli-psiholoģiska īpašība, kas atspoguļo tās gatavību un gribu iekļauties starpnacionālajā saskarsmē noteiktā kultūras vidē un nodrošina personas savstarpējo attiecību optimālu mijiedarbību ar savas un citu kultūru pārstāvjiem."

Valodas kompetences pētījumos Latvijā līdz šim nav bijis vienotas, skaidri strukturētas, kognitīvajā psiholoģijā teorētiski pamatotas un praktiski izstrādātas aptaujas. Tādas aptaujas trūkums kā otrās vai svešvalodas, tā arī dzimtās valodas kompetences izziņā un pilnveidošanā traucē sasniegt pietiekami augstu valsts valodas apguves kvalitāti krievu valodā runājošo Latvijas iedzīvotāju vidē.

Pētījumā²² tika izveidota, aprobēta un papildināta anketa "Valodas komunikatīvās kompetences aptauja" (autori M. Vidnere un D. Igoņins, 2006). Tās sagatavošanā izmantotas L. V. Jankovska (*L. V. Yankovsky*) izstrādātās metodikas "Personības adaptācija kultūrvidē" skalas (adaptivitātes skala, konformitātes skala, interaktivitātes skala, depresivitātes skala, nostalgijas skala, atsvešinātības skala) un aptauja "Kultūras vērtību orientācijas" (Džeimss Taunsends (*James Tarlton Townsend*, 1939), aptauja veikta 1995. gadā, Georgijs Počebuts (*Georgy Aleksandrovich Pochebut*, aptauja veikta 2004. gadā)²³.

Pētījumā tika izstrādāta valodas komunikatīvās kompetences aptauja, kas balstīta uz kognitīvā konstruktīvisma²⁴ pieeju, atsedzot valodas komunikatīvās kompetences kvalitāti, ko veido

- I. Lingvistiskā kompetence, kas raksturo
 - sarunvalodas lietošanas prasmi, kas izteikta 6 rādītājos;
 - gramatikas jeb rakstītās valodas lietojuma prasmi (5 rādītāji).

Lingvistisko kompetenci var analizēt, gan nosakot konkrētās prasmes tekstu lasīšanā un rakstīšanā, gan to apguves trīs līmeņus.

II. Sociolingvistiskā kompetence ietver:

- valodas apguves brīvības pakāpi (9 rādītāji);
- valodas lietošanas jomu (6 rādītāji).

III. Kognitīvā kompetence atspoguļo valodas apguvi pašreizējā momentā:

- valodas apguves kognitīvos motīvus (8 rādītāji);
- valodas apguves kognitīvās grūtības (8 rādītāji).

IV. Pragmatiskā kompetence raksturo valodas apguves problēmas jeb sociālās grūtības (5 rādītāji).

V. Stratēģiskā kompetence raksturo kompetenci valodas lietošanas jomā jeb tās izmantojamību sociālajā vidē, norādot:

- nepieciešamību apgūt valodu (4 rādītāji);
- iespējas lietot valodu (6 rādītāji).

VI. Valodas filozofija ietver sevī attieksmi pret valodas apguvi vispār (8 rādītāji).

Tātad valodas komunikatīvās kompetences aptaujā ir iekļauti pieci galvenie kvalitātes aspekti, un tā ir papildināta ar valodas lietošanas filozofiskajiem aspektiem, kas raksturo personības afektīvo attieksmi pret valodas apguves grūtībām, kā arī kognitīvo un sociālo grūtību raksturojumiem.

Vienotas, skaidri strukturētas, kognitīvajā psiholoģijā teorētiski pamatotas un praktiski izstrādātas aptaujas valodas komunikatīvās kompetences apgūvē līdz šim nav bijušas. Valodas komunikatīvās kompetences aptaujas izstrādne (kā otrās vai svešvalodas, tā arī dzimtās valodas) izziņā un pilnveidošanā uzskatāma par lietderīgu, lai atspoguļotu esošo valsts valodas apguves kompetenci gan krievu valodā runājošo Latvijas iedzīvotāju vidē, gan svešvalodu valodas apguves kompetenci latviešu valodā runājošajiem.

Līdz šim, raksturojot valodas apguves kompetenci, ārzemju zinātniskajā literatūrā tika uzsvērtas valodas lingvistiskās (gramatiskās, psiholingvistiskās, sociokulturālās atšķirības u.c.) īpašības (N. Čomskis,²⁵ D. Hjūms²⁶). Izstrādājot aptauju par valodas

komunikatīvo kompetenci šajā rakstā aprakstītajā pētījumā, tās ir papildinātas ar valodas lietošanas filozofiju (attieksmi pret valodas apguvi), kā arī kognitīvo un sociālo grūtību raksturojumu.

Pētījumā tika noskaidrots arī kultūras elementu nacionāli specifiskais etnofors — savas un citu tautu racionālā un subjektīvā virzība un distancētība, piemērojot Emorija Bogardusa (*Emory S. Bogardus, 1882–1973*)²⁷ sociālās distancētības skalu, kas ir klasisks instruments starpetnisko attiecību mērīšanai.

Nozīmīgi atspoguļot arī izpratni par EKK, kas var kalpot ne tikai kā kvalitatīvs daudz-faktoru rādītājs Latvijas sabiedrības integrācijas gatavībai, bet arī noteikt dažādu Latvijas iedzīvotāju nacionālo grupu etniskos stereotipus, nacionālās un etniskās identitātes absolūtās un relatīvās intensitātes savstarpējās attiecības, citiem vārdiem, katras sastāvdaļas īpatsvaru, personu vērtību orientāciju, sociālo intelektu un tamlīdzīgi.

Pētījumā pievērsta uzmanība izglītības sistēmas nozīmei VKK veidošanā. Etniskās un nacionālās pašapziņas veidošana jaunajā paaudzē ir viens no izglītības sistēmas uzdevumiem. Patiesi tautas un nacionāla izglītība ir tad, ja tā saturā var nodrošināt tautas gara klātbūtni un etnisko identitāti, ietver etnisko kultūru, valodu, etnisko psiholoģiju un savas kopienas pārstāvju garīgo un morālo vērtību sistēmu.

Kopš 1995. gada Latvijā darbojas latviešu valodas apguves valsts programma. To var uzskatīt par valodas un integrācijas programmu Latvijā, kas pieejama plašai sabiedrībai. Tās mērķis ir sabiedrības saliedēšana, kopīgu vērtību, galvenās saziņas valodas, modernu valodas mācīšanas metožu apguve, politiskais dialogs un starpetniskā tuvināšanās. Īpaši svarīga valodas apguvē, lietošanā un pilnveidošanā ir sociāli politiskā un lingvistiski tiesiskā vide.

Izglītības sistēmā notiekošās reformas ir radījušas gan pozitīvas, gan negatīvas tendences, jo pārmaiņas ir skārušas atsevišķas

izglītības un karjeras sasniegšanas pakāpes, izglītības sistēmas struktūru, saturu, standartus, eksaminācijas kārtību. Sistēmiskuma, pēctecīguma, reālās situācijas objektīva novērtējuma trūkums dažkārt ir veicinājis nepārdomātu lēmumu pieņemšanu, nesaisot visas studiju procesa sastāvdaļas vienotā struktūrā. Taču nepieciešamība nodrošināt augstu kvalitāti izvirza arvien jaunas prasības gan topošajiem speciālistiem, gan visiem studiju procesā iesaistītajiem subjektiem.

Valodas izglītības jautājumi ir cieši saistīti ar tautas pašapziņāšanās līmeni, un to risinājumi rada vienotas nācijas veidošanās nosacījumus. Svarīgākā loma šajā procesā un latviešu valodas (kā arī citu valodu) izglītības pilnveidošanā pieder valsts politikai, kas nesociālo atbildību par tālāku valsts valodas attīstību. Valodas komunikatīvā kompetence ir uzskatāma par vienu no sociālās un profesionālās dzīves kvalitātes rādītājiem, lai veltīgi nemeklētu “radošākās” pieejas starpetnisko attiecību sadarbības formām.

Gan dzimtās, gan svešvalodas studēšana ir personas vajadzība, kura izpaužas personas motivācijā to apgūt un sociālā mijiedarbībā, tas ir, saskarsmē. Sekmīga saskarsme ir atkarīga ne tikai no vēlmes stāties kontaktā, bet arī no prasmes to darīt, bet tā ir atkarīga no valodas zināšanas pakāpes un prasmes to lietot konkrētās saskarsmes situācijās.

Veidojot un vērtējot valodas komunikatīvo kompetenci, jāņem vērā, ka starpetnisko sarpatni ietekmē arī atšķirības kultūras vērtību orientācijā. Pētot etnokultūras dažādību, ir diezgan sarežģīti atrast tīro vienas vai otras kultūras vērtību orientāciju tipu, jo kultūras saplūst, iedzīvotāji migrē un materiālās un garīgās vērtības (mākslas darbiem, zinātnes un tehniskiem sasniegumiem, masu līdzekļiem u.c.) mainās.

Pētījumā izmantotā aptauja nosaka trīs kultūras vērtību orientāciju tipus. Pirmais tips ir — tradicionālā kultūra (TK) — raksturīga ar cilvēku orientāciju uz pagātnes kultūras vērtībām, pieķeršanos tradīcijām, intere-

si par vēsturi. Daba liekas neizdibināma un tuva. Liela uzmanība tiek pievērsta ģimenes saitēm, vecāku un bērnu attiecībām, ticībai. Šādā kultūrā netiek uzsvērta cilvēka iekšējā brīvība. Cilvēka rīcība, darbība un uzskati nepārtraukti tiek novēroti no sabiedrības puses. Lēmuma pieņemšanas procedūra norit kolektīvi, bet gala rezultāts ir atkarīgs no gados vecākiem cilvēkiem. Cilvēka pašdarbība ir stingri reglamentēta. Panākumi darbā un mākslā netiek apbalvoti uzreiz, bet pēc kāda laika.

Otrais tips — mūsdienīga kultūra (MK) — raksturīga ar cilvēku orientāciju uz nākotnes kultūras vērtībām, bet ar mūsdienīgiem noteikumiem. Cilvēki cenšas dzīvot harmonijā ar dabu, sargāt to, interesējas par ekoloģiskām problēmām. Cilvēka daba saprotama kā pretrunīga parādība. Šīs kultūras dārgumi ir orientēti uz cilvēku, viņa tiesībām, aicinājumu, attīstību un spējam, pašrealizēšanos un pašaktualizāciju. Attiecības starp cilvēkiem parasti ir formalizētas, konkrēti noteiktas ar viņu statusu un lomu sociālajā sistēmā. Draudzīgās attiecības veidojas lēni un atšķiras ar atklātību un patiesumu vienam pret otru. Sabiedrība cenšas regulēt cilvēka uzvedību pēc morāles, ētiskām normām un nolikumiem. Kontaktējoties cilvēki parasti ir savaldīgi, cenšas ievērot sociālo distanci un lomu priekšrakstu. Pieņemot lēmumu var saskaņotā procesā abpusējās interesēs. Par savas darbības rezultātiem cilvēks tiecas saņemt ne tikai materiālo, bet arī morālu atbalojumu (slavu, atzinību, veiksmi).

Trešais tips — dinamiski attīstošā kultūra (DAK) — raksturīga ar cilvēku orientāciju uz nākotnes kultūras vērtībām un uz ātru rezultātu sasniegšanu. Cilvēki plāno īstermiņa plānus un cenšas tos īstenot pēc iespējas enerģiskāk. Šīs kultūras cilvēkiem "laiks ir nauda". Daba neliekas neizdibināma, tai ir jāpakļaujas cilvēkiem. Bet pati dzīve ir problēma, kuru nepieciešams ātri un veiksmīgi atrisināt, cilvēka uzskatos dominē brīvība. Attīstās individuālisms, neatkarība, autonomija no sociālās sabiedrības. Lēmuma pie-

ņemšanas process ir patstāvīgs. Attīstās individuālo interešu un vērtību svarīgums. Cilvēki ir patiesi, tieši nav orientēti uz hierarhiju, bet vienlīdzību lomu attīstībā. Pamatu sabiedrības kontrolei nosaka nevis morāle, bet likumība, soda neizbēgamība un nepieciešamība uz materiālu atlīdzināšanu. Šīs kultūras cilvēku uzmanība koncentrēta uz darbu, uzdevumiem, lietām. Cilvēks bieži apzināti pats upurē sevi darbam, veiksmei, progresam, materiālai pietiekamībai.

Pētījuma rezultātu sagatavošanai tika izmantoti derīgi 847 respondentu aptaujas anketu komplekti no trīs Latvijas novadiem. Vairāk kā puse no tiem saņemti no krievu valodā runājošiem cilvēkiem — 464 bija krievu valodā runājošie; 46% vīrieši un 54% sievietes ar dažādu izglītības līmeni (augstākā izglītība — 24%, vidējā izglītība — 18%, specializētā vidējā izglītība — 18%, nepabeigtā augstākā izglītība — 17% un cita — 6% no visiem respondentiem). Rīgas reģionā dzīvojošie saņēma 320 aptauju komplektus; Kurzemes reģionā — 250 aptauju komplektus; Latgales reģionā — 300 aptauju komplektus. Reģionālais sadalījums bija nepieciešams, jo krievu valodā runājošo cilvēku populācijas īpatsvars iedzīvotāju struktūrā atsevišķos Latvijas reģionos atšķiras. Katra aptaujas komplekta izpildei tika sniegtas nepieciešamās konsultācijas. Aptaujas komplekta aizpildīšana, atkarībā no respondenta vecuma un izglītības līmeņa, prasīja no 1,5 līdz 2 stundām. Anketas, kurās nebija novērojamas dispersijas vai kurās izpalika vairāk nekā 15% atbilžu, tika kvalificētas kā nekorektas. Datu faktoranalīze tika veikta, pielietojot datu apstrādes sistēmu *STATISTICA 6,0 Stat Soft Corp*, izmantojot datu (ortogonālo) VARIMAKS griezumu.

Latvijas etnodemogrāfiskā struktūra un sociālā distancētība (tolerance)

Latvijas etnodemogrāfiskā struktūra pa domju un vācu okupācijas gados ir ļoti izmainījusies. Šo izmaiņu iemesli ir dažādi²⁸:

genocīds, masveida deportācijas pirms un pēckara periodā, zaudējumi Otrā pasaules kara laikā, baltvāciešu repatriācija, holokausts — Latvijas ebreju un arī čigānu iznīcināšana vācu okupācijas laikā, bēgļu straumes uz Rietumiem kara beigās un intensīvie migrācijas procesi bijušās PSRS teritorijā.

Šo notikumu un procesu ietekmē Latvijā dzīvojošo tautību sastāvs mainījās (1. tab.). Padomju okupācijas laikā strauji samazinājās latviešu īpatsvars (1935. gadā latvieši bija 77% no iedzīvotāju kopskaita, bet 1989. gadā — tikai 52%), jo pieauga krievu, ukraiņu, baltkrievu un citu bijušās PSRS teritorijā dzīvojošo tautību iedzīvotāju skaits²⁹.

Kaut gan 2016. gadā latviešu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā, neskatoties uz absolūtā skaita samazinājumu, ir pieaudzis līdz 61,8%, latviskās identitātes, kultūras un valodas pastāvēšanai saglabājas augsts riska līmenis³⁰.

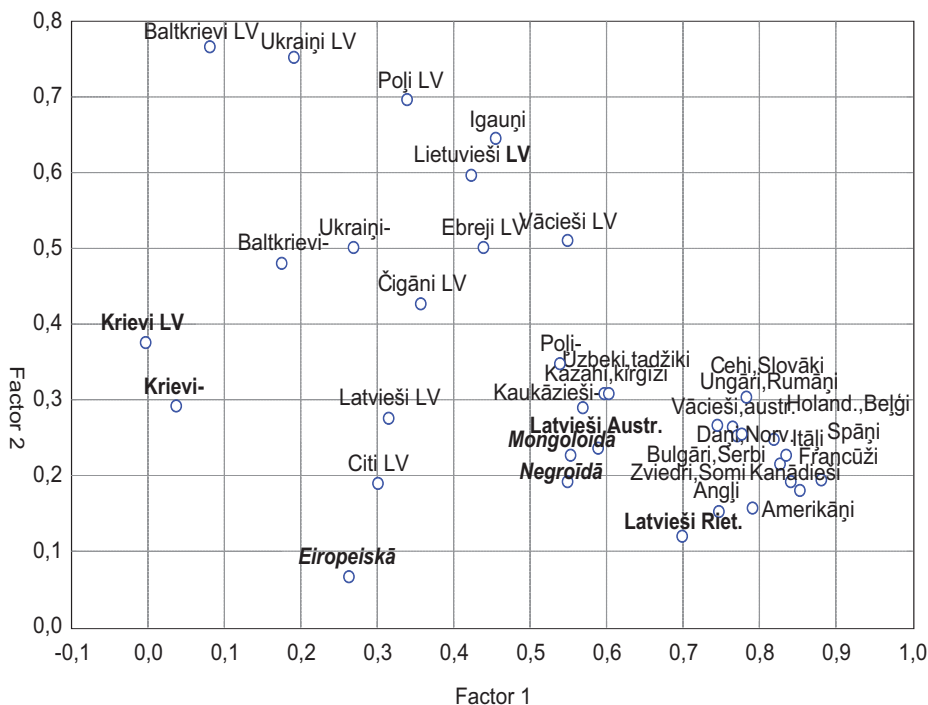
Ņemot vērā, ka Latvijas etnodemogrāfisko situāciju, pētījuma autorus interesēja iedzīvotāju attieksme un sociālā distancētība (tolerance)³¹ Latvijā pret Baltijas valstu grupu (Lietuvu, Igauniju, Poliju); Rietumvalstu grupu (Eiropas valstīm, ASV un Kanādu); Austrumu valstu grupu (citu valstu iedzīvotājiem, kuri varētu pretendēt uz pastāvīgu dzīvi Latvijā), kā arī viņu attieksme pret dažādām rasēm. Pielietojot sociālās distancētības skalu, iegūti divi faktori, kas kopā izskaidro 49,6% no novērtētās datu dispersijas, turklāt, pirmais faktors izskaidro 43,2% no tās (1. tab.).

Interpretējot pirmo faktoru (1. att.), ņemts vērā, ka vismazāko noslodzi uz to atstāja respondentu attieksme pret krieviem gan kā Latvijas iedzīvotājiem, gan ārpus tās dzīvojošiem, bet vislielāko — mainīgo lielumu grupa, kas atspoguļo respondentu attieksmi pret attīstīto Rietumu valstu pārstāvjiem. Vislielākā faktoriālā noslodze bija grupām: holandieši/belģi —

1. tab. Iedzīvotāju etniskais sastāvs Latvijā (%)

	1935	1979	1989	2000	2011	2015	2019
Latvieši	77,0	53,7	52,0	57,7	60,5	61,6	62,3
Krievi	8,8	32,8	34,0	29,6	26,8	25,8	24,9
Baltkrievi	1,4	4,5	4,5	4,1	3,6	3,4	3,2
Ukraiņi	0,1	2,7	3,5	2,7	2,4	2,3	2,2
Poļi	2,6	2,5	2,3	2,5	2,3	2,1	2,0
Lietuvieši	1,2	1,5	1,3	1,4	1,3	1,2	1,2
Ebreji	4,9	1,1	0,9	0,4	0,3	0,3	0,2
Čigāni (romi)	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Igauņi	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Vācieši	3,3	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
Pārējie	0,2	0,7	1,1	1,1	2,3	2,8	3,4

Avots: CSP datubāze

Avots: autores aprēķini

1. att. Latvijas iedzīvotāju sociālā distancētība jeb tolerance

0,88, kanādieši — 0,852, francūži — 0,84, bet vismazākā, kas pārsniedza pieņemto nozīmīguma sliekšni (0,70), bija grupām: angļi — 0,75 un serbi/bulgāri — 0,743. Tuvu pieņemtajam nozīmīguma sliekšnim atrodas grupa Rietumu latvieši — 0,697, kas ļauj to uzskatīt par nozīmīgu.

Tādējādi pirmo faktoru var interpretēt kā respondentu “rietumnieciskā orientācija” (vai arī kā “Krievija — pārējā pasaule — Rietumu valstis”) un tas atspoguļo visu respondentu augstu toleranci pret Rietumu valstu (Rietumeiropas un Ziemeļamerikas) tautām, pretstatā zemaī tolerāncī pret krieviem (arī krievvalodīgajiem), neatkarīgi no viņu dzīves vietas (mainīgajiem “krievi Latvijā” un “ārzemju krievi” faktoru svārs ir vienlīdz zems). Rietumu pretestība Krievijai ir nozīmīga norāde respondentiem viņu attieksmē pret Krie-

viju un krieviem. Visas pārējās valstis un to tautas, kas iekļautas analizē, ieņem starpposmu un ir respondentiem “pieņemamas”.

Otrais faktors izskaidro aptuveni 6% no datu dispersijas un ir mazāk nozīmīgs. Spriežot pēc faktorālās nozīmes, šis faktors vispirms atspoguļo diferenciaciju respondentu attieksmē pret nacionalitāšu pārstāvjiem, kas vēsturiski vistuvāk asociējas ar “krieviem” — ukraiņiem un baltkrieviem (maksimālā faktora noslodze). Ar nedaudz mazāku faktorālo noslodzi parādās respondentu attieksme pret Latvijai kaimiņos esošo valstu tautām. Otrais faktors, ko varētu apzīmēt kā “orientāciju uz pazīstamu nacionālo apkaimi”, parāda, ka pieņemamākas ir Latvijā dzīvojošo nacionalitāšu personas, piemēram, ukraiņi, baltkrievi, lietuvieši, poļi, igauņi, ebreji, un atspoguļo specifiskās priekšrocības tām nacionalitātēm,

kas veido Latvijas iedzīvotāju nacionālo sastāvu un rada respondentiem labi pazīstamu sociālo vidi.

Otrais faktors var atspoguļot arī citu atbildes iemeslu — Latvijas iedzīvotāji pieņem citu nacionālo grupu personas, pamatojoties uz personīgu, sistemātisku un vispusīgu pazīšanos ar to pārstāvjiem, kas iegūta personīgā tiešā mijiedarbībā ar dažādu nacionālo grupu pārstāvjiem. Tādējādi otrais faktors atspoguļo ne tikai un ne tik daudz kognitīvās, cik emocionālās un uzvedības aspektus attieksmē pret citu nacionālo grupu pārstāvjiem.

Abu faktoru analīze liecina, ka pirmais faktors atspoguļo attieksmi pret nacionālo grupu pārstāvjiem, pamatojoties uz “zināt”, bet nevis “pazīt”. Tas atspoguļo nostādni, kas respondentiem veidojusies mazākā mērā uz tiešu un vispusīgu kontaktu rezultātā iegūtas pieredzes, bet gan, vairumā gadījumu — vairāk virspusējas un nesistemātiskas pazīšanās rezultātā, kā arī vispārējo sociāli politisko, ekonomisko un vēsturisko faktoru iespaidā. Tādējādi tas ir jāsaprot galvenokārt kā sociālas attieksmes pret citu nacionālo grupu locekļiem izziņas elements.

Otrais faktors ir atšķirīgs. Tas atspoguļo citu Latvijas iedzīvotāju nacionālo grupu pieņemamību, un to nosaka personīgā, sistemātiskā un visaptverošā iepazīšanas pieredze. Šis faktors atspoguļo ne tikai kognitīvos, bet arī emocionālos un uzvedības aspektus attieksmē pret citu Latvijas nacionālo grupu personām. Tādējādi šī attieksme veidojas, balstoties uz personīgās, tiešās sociālās mijiedarbības pieredzi ar dažādu nacionālo grupu pārstāvjiem.

Atsevišķs jautājums ir mainīgo lielumu “latvieši” un “krievi” lokalizācija faktoru telpā.

Faktoranalīzes kopējo mainīgo skaitā bija iekļauti arī trīs mainīgie lielumi, kas atspoguļoja respondentu toleranci pret trīs pamatrasēm — eiropēdālo, negroīdo un mongoīdo. Respondentu attieksme pret rasēm bija neitrāla.

Secināts, ka “rietumnieciskā orientācija” abām respondentu grupām (latviešu valodā runājošie un krievu valodā runājošie) atspoguļo Latvijas iedzīvotāju asociēšanos ar Rietumu sabiedrību, kas respondentu uztverē veido kompaktu un nenozīmīgi diferencietu kopumu. Krievi kā nacionālā grupa vismazāk tiek ar to asociēti. Tas nozīmē, ka Latvijā arī krievu valodā runājošie respondenti ir “rietumnieciski orientēti”, un tas ir kopējās vēsturiskās pieredzes rezultāts un ieguvums.

Kultūras vērtību orientācija Latvijā

Kultūras vērtību orientācija ietekmē personas adaptīvās spējas sociālajā vidē. Tāpēc pētījumā tika noskaidroti kultūras vērtību orientāciju tipi un personas adaptācijas veidi Latvijas kultūrvidē. Konstatēts, ka krievu valodā runājošo personu atbildēs korelācija starp tradicionālo kultūru un adaptivitāti ($-0,107$), kā arī, tēlaini izsakoties, pielāgošanās spēju un konformismu ($-0,115$) ir negatīvas. Tas nozīmē, ka latviskās kultūrvides vērtību un kultūras mantojuma vērtību pieņemšana un saglabāšana var būt apgrūtināta. Konstatēta pozitīva korelācija starp mūsdienu kultūru un adaptivitāti ($0,138$) un mūsdienu kultūru un konformismu ($0,157$). Konstatēta arī statistiski nozīmīga negatīva korelācija starp mūsdienu kultūras vērtību orientāciju un atsvešinātību ($-0,127$), kā arī nozīmīga korelācija starp dinamiski attīstošo kultūras vērtību orientāciju un nostalgiju ($-0,120$). Tas nozīmē, ka krievu valodā runājošajām personām tuvāka ir orientācija uz mūsdienu un dinamiski attīstošos kultūru, kas saistīta ar adaptivitāti sociālajā vidē. Ar to izskaidrojams arī fakts, ka mūsdienu attīstošā pilsētvidē krievu valodā runājošajiem ir tuvāka (2. tab.).

Pētījumā secināts, ka latviski runājošo respondentu grupa ir orientēta uz tradicionālās kultūras saglabāšanu, bet krievu valodā runājošo grupa — uz psihodinamiskajām kultūras vērtībām.

2. tab. Personas sociālās adaptācijas un kultūras vērtību orientāciju mijsakarbība

Kultūras vērtību orientācija	Adaptivitāte	Konformisms	Nostalgija	Atsvešinātība
Tradicionālā kultūra	-0,107	-0,115	0,212	0,044
Mūsdienu kultūra	0,138	0,157	-0,054	-0,127
Dinamiski attīstošā kultūra	-0,001	0,038	-0,120	0,058

Spearman Rank Order Correlations (Etno-com-comp); MD pairwise deleted;

Marked correlations are significant at $p < 0,05000$

Avots: autores aprēķini

Valodas kompetences saistība ar nacionālo pašapzināšanos

Eiropā cieņa un tolerance pret citu tautu kultūru tiek augstu vērtēta. Veidojoties pārnacionālajām politiskajām, ekonomiskajām un sociālajām savienībām, lai novērstu pret-runas starp jauniešiem sociālajiem ideāliem, tradicionālo latvisko audzināšanu un sociālo pārmaiņu nelabvēlīgajām sekām, bija būtiski noskaidrot valodas kompetences saistību ar nacionālo pašapzināšanos.

Interesantu skatījumu uz nācijas un nacionalitātes problēmu piedāvā krievu filozofs Sergejs Bulgakovs (*Sergei Nikolaevich Bulgakov*, 1871–1944)³²: “Nacionalitāte vispār pastāv kā pilnīgi īpašs, savdabīgs vēsturiskais spēks.

Nācija ir ne tik daudz kolektīva vai loģiska abstrakcija, bet kā radošs dzīvais sākums, kā garīgs organisms, kura locekļi atrodas iekšējā dzīvā saiknē ar to.” Šajā skaidrojumā drīzāk tiek uzsvērts nacionālo jūtu psiholoģiskais, nevis bioloģiskais pamats³³.

To papildina krievu domātāja Pitirima Sorokina (*Pitirim Alexandrovich Sorokin*, 1889–1968) darbos izvērstais viedoklis, ka nacionālā jautājuma izcelsmei ir sociāli ekonomisks un politisks raksturs. Šāds viedoklis var likties galējs, tomēr tas ir pilnībā likumsakarīgs, aplūkojot etnisko problēmu nevis no psihologa pozīcijām, bet gan politologa, sociologa un pilsoņa skatījumā. Tāpēc bija svarīgi noteikt saistību starp viedokli par

3. tab. Nacionālās pašapzināšanās nozīmīguma un valodas apguves kompetences mijsakarbība

	Valodas apguves kompetence	
	Latviešu valodā runājošie	Krievu valodā runājošie
Nacionālā piederība ir nozīmīga	0,350050	-0,08521
Nacionālā piederība nav nozīmīga	0,017769	0,273418

Spearman Rank Order Correlations (Etno-com-comp); MD pairwise deleted;

Marked correlations are significant at $p < 0,05000$

Avots: autores aprēķini.

nacionālās piederības svarīgumu un valodas apguves kompetenci (3. tab.).

Kopējā izlasē latviešu valodā runājošo grupā novērota statistiski nozīmīga pozitīva korelācija (0,350050) starp novērtējumu — “Nacionālā piederība ir nozīmīga” un valodas apguves kompetenci, turpreti krievu valodā runājošo izlasei, kam nacionālās piederības apziņa ir nozīmīga, saistība ar valodas apguves kompetenci nav statistiski nozīmīga (tā ir negatīva (-0,0852)). Tas nozīmē, ka latvieši labprātāk apgūst svešvalodu un veido pozitīvāku starpetnisko komunikatīvo attieksmi. Krievu valodā runājošo izlasei, kam nacionālā piederība nav nozīmīga, ir saistība ar valodas komunikatīvo kompetenci (statistiski nozīmīga korelācija 0,273418). Tas nozīmē, ka nacionālās piederības izjūta ir būtisks pozitīvu starpetnisko attiecību

veidošanās faktors Latvijā. Augsta korelācija ir arī krievu valodā runājošiem, kuriem ir valodas kompetence, bet nacionālā piederība nav nozīmīga.

Pētījumā noskaidrots, vai pastāv nozīmīga sakarība starp valodas apguves līmeni un adaptivitāti krievu valodā runājošo respondentu grupā (4. tab.).

Ir vērojama krievu valodā runājošo pozitīva korelācija starp valodas apguves komunikatīvo kompetenci un adaptācijas skalu (0,30970) un interaktivitātes skalu (0,27598). Negatīva korelācija ir vērojama starp valodas apguves komunikatīvo kompetenci un atsvešinātības (-0,29686) un depresivitātes skalām (-0,21395). Tas nozīmē, ka krievu valodā runājošajiem valodas apguves kompetence ir ļoti nozīmīga personas adaptācijai Latvijas kultūrvidē.

4. tab. Krievu valodā runājošo adaptivitātes un valodas apguves kompetences mījsakarības

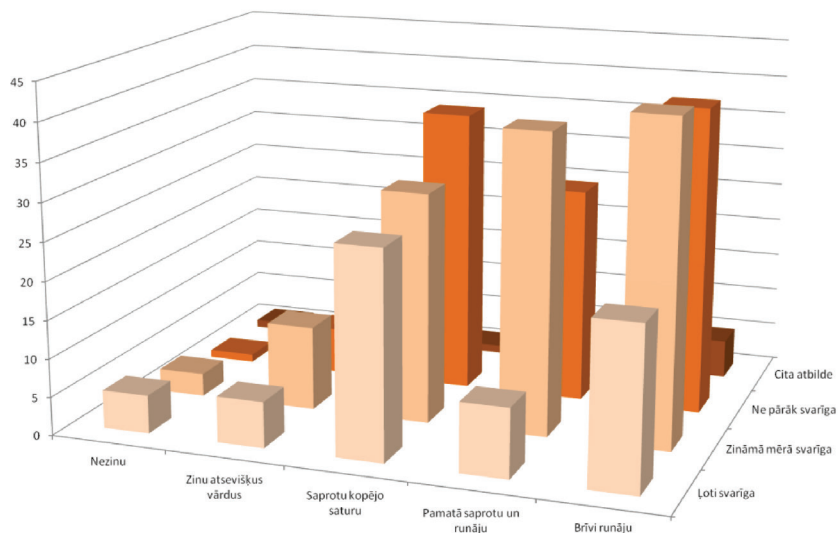
	Valodas apguves kompetence
Adaptivitāte	0,30970
Interaktivitāte	0,27598
Depresivitāte	-0,21395
Atsvešinātība	-0,29686

Spearman Rank Order Correlations (Etno-com-comp); MD pairwise deleted;
Marked correlations are significant at $p < 0,05000$
Avots: autores aprēķini

5. tab. Sakarība starp valodas komunikatīvo kompetenci un nacionālo pašapzināšanos

Statistika	Pašapzināšanās un valodas kompetence		
	Chi-square	df	p
Pearson Chi-square	27,89690	Df=15	$p=0,02224$
M-L Chi square	29,04090	Df=15	$p=0,01590$
Spearman Rank R	0,0464879	t=0,99813	$p=0,31874$

Spearman Rank Order Correlations (Etno-com-comp); MD pairwise deleted;
Marked correlations are significant at $p < 0,05000$
Avots: autores aprēķini

2. att. Sakarība starp valodas komunikatīvo kompetenci un nacionālo pašapzināšanos

Spearman Rank Order Correlations (Etno-com-comp); MD pairwise deleted;

Marked correlations are significant at $p < 0,05000$

Avots: autores aprēķini

Tālāk analizēta sakarība starp valodas komunikatīvo kompetenci un nacionālo pašapzināšanos (5. tab., 2. att.).

Analīzē noskaidrots, ka nacionālā pašapzināšanās ir cieši saistīta ar valodas komunikatīvās kompetences līmeni; jo augstāka ir valodas apguves kompetence, jo augstāka ir nacionālā pašapzināšanās. Pie tam, valodas kompetence ir cieši saistīta ar personas nacionālo pašapzināšanos līdz noteiktam valodas apguves līmenim. Ja valodas apguves līmenis ir augstāks, personas nacionālā pašapzināšanās mazinās.

Valodas komunikatīvās kompetences kvalitātes aspekti

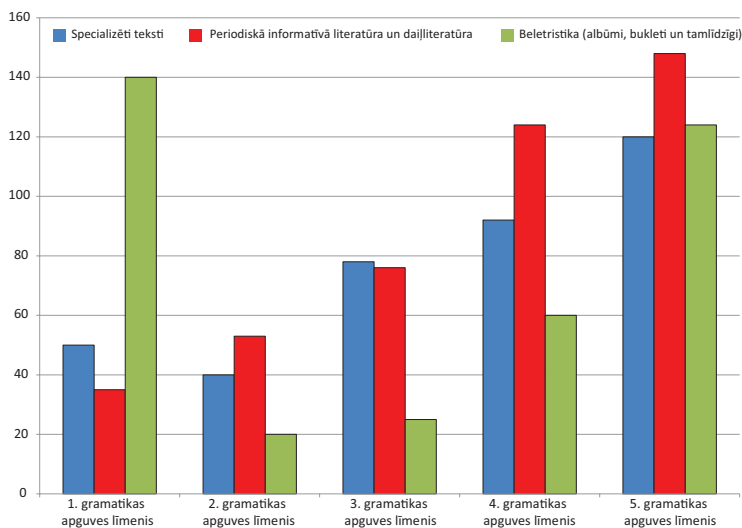
Pētījuma svarīgākais uzdevums bija noskaidrot valodas komunikatīvās kompetences kvalitātes aspektus. Rakstā turpmāk atspoguļotas tikai krievu valodā runājošo respondentu atbildes uz jautājumiem šajā jomā.

3. attēls liecina, ka, valodas gramatikas apguves līmenis nozīmīgi ietekmē informācijas izvēli; jo augstāks ir valodas gramatikas apguves līmenis, jo vairāk tiek izmantoti specializētie teksti, periodiskā informatīvā literatūra un daiļliteratūra.

Attēlā redzams, ka beletristiku vairāk izmanto personas ar zemu valodas gramatikas kompetences līmeni. Tas nozīmē, ka šajā grupā kultūras vērtību apguve un uztvere (kas izpaužas kā interese par albumiem, bukletiem, krāsainiem attēliem u.c.) ir fragmentāra un selektīva.

Augsts valodas apguves līmenis pozitīvi korelē ar intelektuāli ietilpīgāku valodas izmantošanas un interešu raksturu.

Valoda atspoguļo tautas pasaules redzējumu, un tas ir svarīgākais visas cilvēka dzīves simbols. Vilhelms Humbolts (*Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand von Humboldt*, 1767–1835)³⁴ pasvītroja, ka

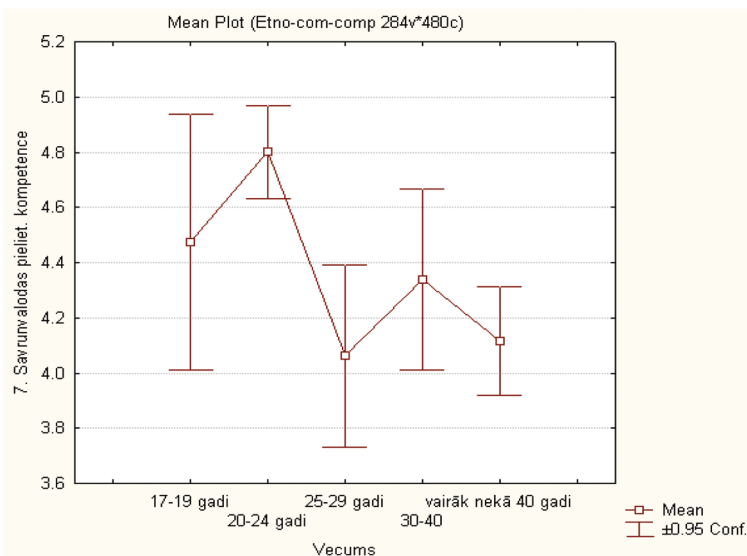
3. att. Valodas gramatikas apguves līmeņu nozīme informācijas izmantošanā (avotu skaits)

Avots: autores aprēķini

tieši valoda veido domu, atsedz tautas garu, veido nacionālo raksturu un kultūras formu. Valoda veidota no tautas jēdzieniem un priekšstatiem, tā nosaka cilvēku attieksmi pret realitāti.

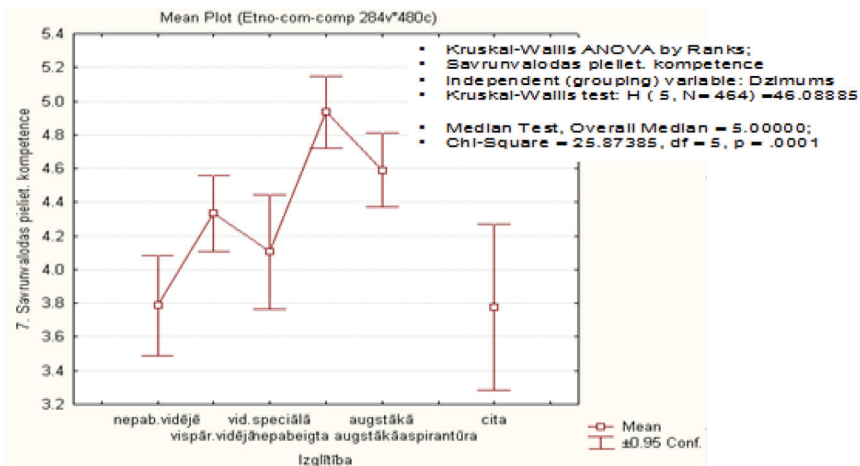
Sarunvalodas lietošanas kompetence un izglītība

4. attēlā redzams, ka jaunatne vecumā no 17 līdz 19 gadiem, un sevišķi no 20 līdz 24 gadiem, apgūst latviešu valodu labāk nekā

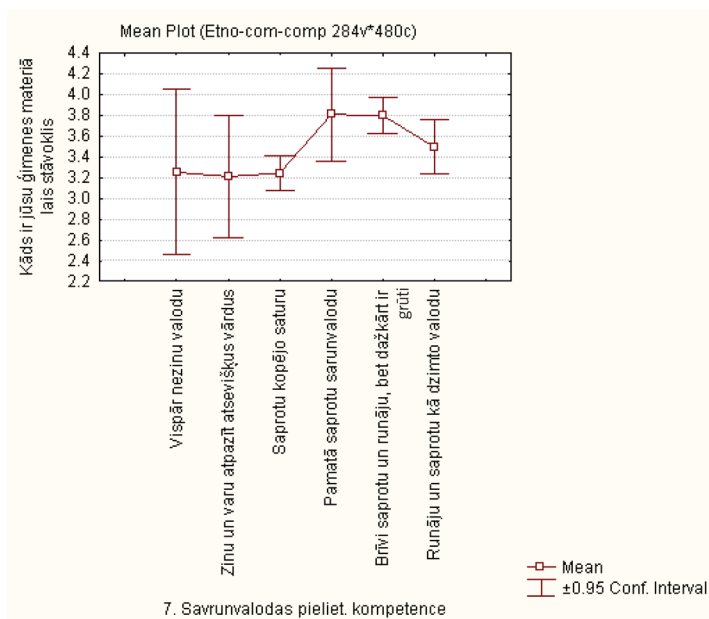
4. att. Sarunvalodas lietošanas kompetences un izglītības saistības izvērtējums

Avots: autores aprēķini

5. att. Sarunvalodas lietošanas kompetence atkarībā no izglītības līmeņa

Avots: autores aprēķini

6. att. Sarunvalodas lietošanas kompetences un ģimenes materiālā stāvokļa sakarība

Avots: autores aprēķini

cilvēki agrīnā un vidējā brieduma gados. Tas izskaidrojams ar to, ka, sākoties sociālajām pārmaiņām, Latvijas krievvalodīgie cilvēki bija atsaucīgāki pret latviešu valodas lietoša-

nu un jaunākā paaudze iejutās sociālajā vidē ļoti labi.

5. attēlā redzams, ka sarunvalodas lietošanas kompetence ir atkarīga no izglītības

līmeņa. Augstāki rādītāji sarunvalodas lietošanas kompetencē ir personām ar augstāku izglītības līmeni: jo augstāks ir izglītības līmenis, jo augstākas sarunvalodas prasmes persona ir apguvusi.

Analīze arī liecināja, ka personas materiālais stāvoklis ir saistīts ar valodas apguvi un valodas lietošanas kompetenci (6. att.).

Sarunvalodas lietošanas kompetence un adaptācijas īpašības

Tālāk tika analizēta sarunvalodas lietošanas kompetence saistībā ar personas adaptācijas īpašībām. Adaptācija ir dinamisks process, ar kura palīdzību indivīdi, dzīvojot svešas kultūras vidē, nostabilizē (vai arī nenostabilizē) un uztur relatīvi stabilas un funkcionālās attiecības ar apkārtējo vidi. Adaptācija ir komunikācijas process, kas turpinās tik ilgi, kamēr persona atrodas kontaktā ar apkārtējo vidi. Sociālā adaptācija ir cilvēka pielāgošanās sociāli kulturālajai videi migrācijas, ilgstošas slimības, sociālās izolācijas vai darba maiņas gadījumā. Lai kā, kad sabiedrībā notiek straujas sociāli politiskas pārmaiņas, adaptācijas problēma var veidoties diezgan lielās sociālās grupās (galvenokārt vecākajai paaudzei un/vai etniskajām minoritātēm). Sekmīga adaptācija palīdz cilvēkam apmierināt savas aktuālās vajadzības un īstenot savus personīgos mērķus (saglabājot psihisko un fizisko veselību), tajā pat laikā nodrošinot savas psihiskās darbības un uzvedības atbilstību vides prasībām.

Harijs Triandis (*Harry Charalambos Triandis*, dz. 1926)³⁵ un Dž. Berijs³⁶ cilvēka psihisko adaptāciju apskata kā pilnīgas pašregulējošas sistēmas darbības rezultātu, kuras aktivitāti nodrošina ne tikai vienkārši atsevišķo sastāvdaļu (apakšsistēmu) kopums, bet to mijiedarbība un "līdzdalība", kas rada jaunas integratīvas īpašības, kādas nepiemīt atsevišķiem apakšsistēmas veidojošiem elementiem.

Cilvēka psihiskās adaptācijas sistēmas funkcionālās darbības principiāla atšķirība no visām citām pašvadošām sistēmām meklējama apstākļi, ka pastāv apzināti pašregulēšanas mehānismi, kuru pamatā ir subjektīvs individuāli personīgs vērtējums dabas un sociālajām iedarbēm uz cilvēku. Cilvēka intelektuālajai aktivitātei ir izšķiroša ietekme uz adaptācijas pašregulējošiem procesiem, tā piepilda tos ar saturu un piedod virzienu.

Psihologu eksperimentos pārliecinoši pierādīta integrācijas uzvedības saikne ar psihiskās adaptācijas efektivitāti³⁷.

Pētot personas psihisko adaptāciju, ir jāņem vērā tās psiholoģiskie faktori. Pie tādiem pieder tādas personas emocionālās un gribas izpausmes kā trauksme un frustrācija, kā arī personas nostādnes un vajadzību motivējošais raksturojums, kas ir uzvedības pamatā, un vai tas veicina personas integrāciju, vai arī tai traucē.

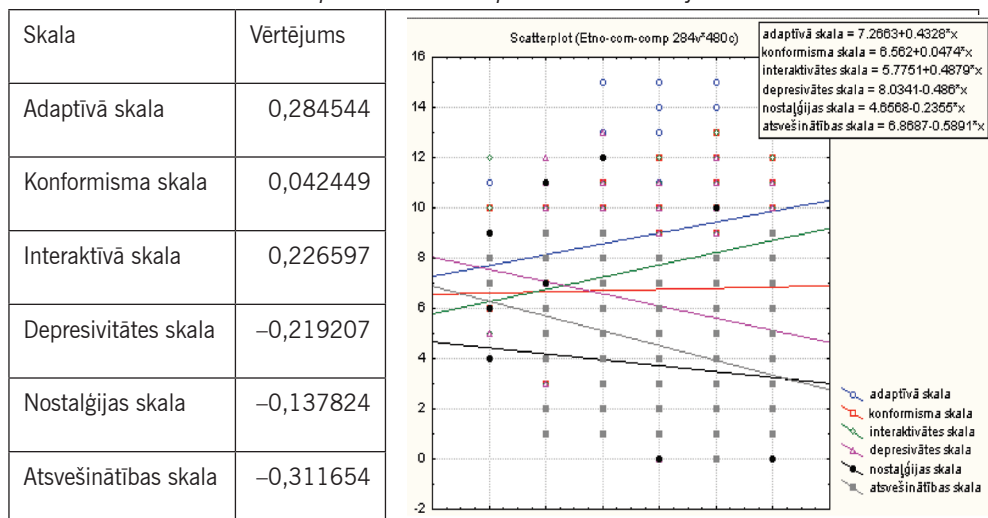
Kā redzams 6. tabulā, sarunvalodas lietošanas kompetence atspoguļo tiešu korelāciju ar adaptīvo, interaktīvo un komformisko stilu sociālajā vidē, bet nespēja un nevēlēšanās apgūt latviešu valodu vairo depresiju, nostalgiju un atsvēšinātību.

Augstas atzīmes adaptivitātes skalā liecina par personīgo apmierinātību un pozitīvu attieksmi pret apkārtējiem, pārliecību attiecībās ar citiem, sociālo un fizisko drošību un aizsardzību un piederību noteiktai sabiedrībai. Personām ir raksturīga tieksme pašapliecināties, augsts aktivitātes līmenis; spēja plānot savu nākotni, balstoties uz savām spējām un pieredzi.

Augstas atzīmes konformisma skalā nozīmē tieksmi uzturēt attiecības, tieksmi uz emocionālām attiecībām ar cilvēkiem, tieksmi pieņemt konkrētās sistēmas vērtību sistēmu un uzvedības normas, kā arī atkarību no ieinteresētības savu mērķu sasniegšanai un no paredzamās atbildības.

Augstas atzīmes depresivitātes skalā liecina par nespēju īstenot savas gaidas par sociālām un profesionālām pozīcijām, bezspēcī-

6. tab. Sarunvalodas kompetences un adaptivitātes korelācijas

Spearman Rank Order Correlations (Etno-com-comp); MD pairwise deleted;
 Marked correlations are significant at $p < 0,05000$
 Avots: autores aprēķini

7. tab. Nozīmīgākie kognitīvie motīvi latviešu valodas apguvē

Nosaukums	Korelācijas koeficients	Rangs
Ir daudz svarīgas informācijas	0,331738498	1
Valoda patīk pati par sevi	0,314773631	2
Patīk valodas skanējums	0,223927355	4
Patīk valodas izruna	0,261253723	3
Patīk literatūra	0,196813246	5
Valodas apguvi ietekmē vēsturiskā pieredze	0,040212315	7
Valodas apguvi ietekmē personīgā pieredze	0,056299103	6

Avots: autores aprēķini

bu pret dzīves sarežģījumiem, savu personīgo spēju neīstenošanu, ko pavada nospiešanas, izolētības un tukšuma izjūta.

Augstas atzīmes nostalgijas skalā liecina par sakaru zaudējumu ar kultūru, līdzdalību tajā, iekšēju satraukumu par nesaskaņām ar

tradicionālajām kultūras vērtībām, normatīviem un iespējām iegūt jaunas.

Valodas etnokomunikatīvā kompetence ir dinamisks jēdziens. Etnokomunikatīvā kompetence pakāpeniski iziet kolektīva psiholoģisku adaptāciju un leģitimizāciju, tādā veidā

pieņemot tās socializētās sastāvdaļas (jēgu, vērtības, normas, nostādnes u. c.), formējot nacionālās kopības raksturu un sociālo savdabību, uzvedības veidus, attieksmes, reakcijas utt. Veicinot valodas etnokomunikatīvo kompetenci, attīstās ne tikai mērķtiecīgas cilvēku grupu darbības un tradīcijas sociālajā vidē, bet arī sociālās attīstības iespējas, resursi un veidi.

Līdz šim, raksturojot valodas kompetenci, ārzemju zinātniskajā literatūrā tika uzsvērta tikai valodas lingvistiskā kvalitāte, tāpēc pētījumā tika noskaidroti sarunvalodas lietošanas kompetences un valodas kognitīvie motīvi. Tie tika rindoti pēc korelatīvās

nozīmes (7. tab.). Tabulā norādītie rezultāti atspoguļo krievu valodā runājošo respondentu sarunvalodas apguves, izmantošanas un attieksmes motīvus. Sarunvalodas kompetence norāda uz pozitīviem kognitīviem motīviem valodas apguvē: pozitīvu attieksmi pret valodu, tās skanējumu, izrunu un nozīmīgu vēsturisko un personisko pieredzi valodas apguvē.

Latviešu valodas apguve krievu valodā runājošiem ir saistīta galvenokārt ar valodas kognitīvām grūtībām, jo maz saskatāmas vārdu un rakstības līdzības (8. tab.).

Latviešu valodas kompetence ir saistīta ne tikai ar valodas apguves grūtībām, bet arī

8. tab. Sarunvalodas kompetence un valodas apgušanas kognitīvās grūtības

Nosaukums	Korelācijas koeficients	Rangs
Rakstības grūtības	-0,311723241	4
Grūti atcerēties vārdus	-0,429039779	1
Grūti izrunāt	-0,403929211	3
Nepatīk valodas skanējums	-0,227530519	7
Grūtības apgūt gramatiku	-0,281983795	5
Grūti veidot izteicienus	0,040535559	2
Grūti atspoguļot domas dziļumu	-0,280746876	6
Citas grūtības	-0,03925525	8

Avots: autores aprēķini

9. tab. Sarunvalodas kompetence un valodas izmantošanas sfēra

Nosaukums	Korelācijas koeficients	Rangs
Sadzīvē nav nepieciešama	-0,145652803	5
Runāju, kad jāaizstāv savas intereses	0,167373489	4
Nejūtos drošs, tāpēc nerunāju	-0,477631265	1
Nerunāju, jo nevēlos dzīvot Latvijā	0,006985581	6
Nerunāju, jo nav valodas vides	-0,0207510393	3
Zinu, bet nerunāju, jo kautrējos	-0,229438934	2

10. tab. Sarunvalodas kompetence un nepieciešamība izmantot valodu

Nosaukums	Korelācijas koeficients	Rangs
Valoda ir jāzina, bet nav nepieciešams to izmantot	-0,239076412	1
Zināt negribu	-0,158495938	3
Nav iekšējas nepieciešamības valodu mācīties	-0,168813999	2
Man ir galēji nepieciešams valodu apgūt	-0,150827318	4

Avots: autores aprēķini

11. tab. Sarunvalodas kompetence un valodas apguves sociālās grūtības

Nosaukums	Korelācijas koeficients	Rangs
Trūkst finansiālo līdzekļu apmācībai	-0,025114481	4
Trūkst laika	-0,211601657	2
Veselības stāvoklis	-0,069767431	3
Nav nepieciešams apgūt valodu	-0,212705774	1
Citas grūtības	-0,011339141	5

Avots: autores aprēķini

ar latviešu valodas izmantošanas jomu. Piemēram, respondenti saka, ka nerunā latviešu valodā, jo nav valodas vides un sadzīvē nav nepieciešamība runāt latviski (9. tab.).

Šādu nostādni paskaidro 10. tabula, kurā salīdzināta latviešu sarunvalodas kompetence un nepieciešamība izmantot valodu. Kā redzams, valodas apguves kompetence galvenokārt ir atkarīga no personības iekšējās motivācijas

Valodas nepietiekamu apguvi no sociālo grūtību viedokļa respondenti skaidroja ar to, ka nav nepieciešams apgūt valodu. Tas apzīmē sociālās vides riska faktoru latviešu valodas apguvei (11. tab.).

Latviešu valodas lietošanas filozofija

Nacionālā valoda, tās struktūra, vārdu krājums attīstās vēstures gaitā, pamatojoties uz cilvēka intelektuālo darbību, pastāvīgi

paaugstinoties viņa abstraktās domāšanas nozīmībai un balstoties uz viņa zinātnisko izziņu. Tas arī vienlaicīgi ir nacionālās kultūras jēgas — loģikas integrālās iedabas tapšanas process.

Sākotnēji, lai noteiktu saturu latviešu valodas lietošanas filozofijai, tika veikts pētījums — kvalitatīva valodas pielietošanas filozofijas apzināšanās gan latviešu, gan krievu valodā runājošiem. Pētījumā piedāvātas korelācijas un rindojums valodas lietošanas filozofijā.

Negatīvām nostādnēm valodas pielietošanas filozofijā jeb attieksmē pret valodas apguvi ir negatīva korelācija ar sarunvalodas kompetenci: piemēram, tādām kā principā nerunāju latviski, visi prot krieviski, nesaskatu valodas lietderību u.c. (12. tab.).

Latvijā dzīvojošo krievu valodā runājošo attieksme pret latviešu valodas apguvi iezīmē arī pozitīvas nostādnēs: vēlmi dzīvot šajā

12. tab. Sarunvalodas kompetences un valodas apguves un pielietošanas filozofija

Nosaukums	Korelācijas koeficients	Rangs
Principā nerunāju	-0,299649014	2
Visi prot krieviski	-0,394635048	1
Varēšu nerunāt	-0,064041923	7
Vēlos dzīvot šajā zemē	0,180986664	3
Apzinos, ka katra valoda ir vērtīga	0,063702903	8
Lai būtu saskaņa	0,140125106	5
Apzināties mentalitāti	0,177876798	4
Nesaskata lietderību	-0,122836516	6

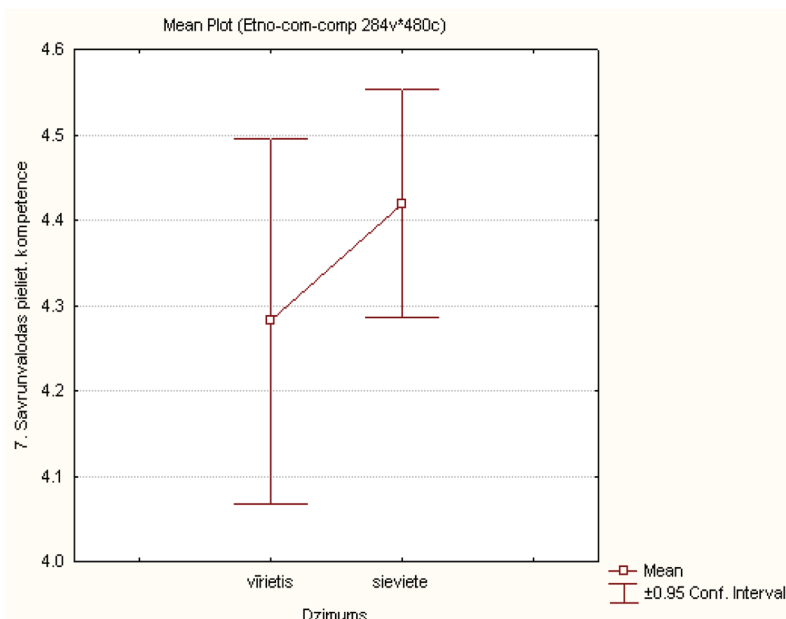
Avots: autores aprēķini

zemē, apzināties un pieņemt citu — savas donorvalsts mentalitāti, vēlmi pēc saskaņas ar šajā zemē dzīvojošiem. Sievietes kopumā uzrāda augstāku toleranci pret latviešu valodas apguvi nekā vīrieši (7. att.), un vīriešu vērtējumi ir vairāk izkļaidēti, nekā sievietes.

Tas norāda uz lielu atšķirīgo viedokļu īpatsvaru atbilžu kopumā.

Secinājumi

Valodas komunikatīvā kompetence ir sociālpsiholoģiskā kvalitāte un nepiecieša-

7. att. Nostādnes pret valodu vīriešiem un sievietēm

Avots: autores aprēķini

mība, kas atspoguļo personas gatavību un gribu iekļauties starpetniskajā saskarsmē un nodrošina personas savstarpējo attiecību optimālu mijiedarbību ar citas kultūras neseja pārstāvjiem. Latviešu valodas apguvei ir atvēlēti valsts līdzekļi un pietiekams laiks, lai sagaidītu tolerantu attieksmi pret tās apguvi. Pētījums ir atspoguļojis galvenos cēloņus latviešu valodas nepietiekamai apguvei. Kaut gan sociālās distancētības mērījumi norāda uz respondentu "rietumniecisko orientāciju" — augstu tolerances pakāpi attiecībā pret rietumu valstu pārstāvjiem pretstatā zemajai tolerāncei pret krieviem, tomēr cita attieksme parādās latviešu valodas apguves un lietošanas kognitīvajās nostādnēs. Jāatzīmē, ka latviešu valodas nepietiekama apguve nav saistīta ar valodas kognitīvajām grūtībām, bet gan ar to, ka nav īstenota skaidra un pēctecīga valodas politika un krievu valodā runājošo cilvēku lielāka pilsoniskā iesaiste sadarbībai sociālajās norisēs, kas veicinātu dažādas pilsoniskās sadarbības formas un pilsonisko pašapzināšanos un atbildību. Tā rezultātā veidojusies intoleranta attieksme, t.i., neveidojot tolerantu iekšējo motivāciju un valodas pielietojuma filozofiju pret galveno latviskās kultūras sastāvdaļu — latviešu valodas apguvi.

Avoti un piezīmes

- ¹ Jēdziens "kompetence" rakstā lietots tā klasiskajā nozīmē — kā zināšanas, pieredze, prasme kādā jomā.
- ² Vunts V. Tautu psiholoģija. Grām.: Vorobjovs A. *Sociālā psiholoģija. Teorētiskie pamati*. Eksperimentāls mācību līdzeklis. Rīga: Izglītības solī, 2002, 234.–235. lpp.
- ³ Vklad A. A. *Potebni v razvitie teorii literatury s točki zreniia zapadnykh uchenykh*. Naukova spadshchyna O. O. Potebni v konteksti suchasnosti. Kyiv: Institut Movoznavstva im. O. O. Potebni, 2005, pp. 23–37.
- ⁴ Tajfel H. Individuals and groups in social

psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 1979, 18 (2): 183–190.

- ⁵ Tajfel H., Turner J. C. The social identity theory of intergroup behaviour. In: Worchel S., Austin W. (eds.) *The Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall, 1986.
- ⁶ Berry J. W. Fundamental psychological processes in intercultural relations. In: Landis D., Bennett J., Bennett M. (eds.) *Handbook of intercultural training*, 3rd edition. Thousand Oaks, CA: Sage, 2004, pp. 166–184.
- ⁷ Giles H., Bourhis R. Y., Taylor D. M. Towards a theory of language in ethnic group relations. In: Giles H. (ed.) *Language, ethnicity and intergroup relations*. New York: Academic Press, 1977, pp. 307–348.
- ⁸ Liebkind K. Ethnic identity challenging in the boundaries of social psychology. In: *Social psychology of identity and self-concept*. Breakwell G. M. (ed.). London: Surrey University Press, 1992, pp. 147–185.
- ⁹ Moscovici S. The phenomenon of social representations. Farr R. and Moscovici S. (eds.) *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, (1), p. 35.
- ¹⁰ Gudykunst W. B., Schmidt K. L. Language and ethnic identity: An overview and prologue. *Journal of Language and Social Psychology*, 1987, 6: 157–170.
- ¹¹ Sosjur F. *Kurs obscei lingvistiki*. Jekaterinburg: izdatelstvo Uralskogo universiteta, 1999, pp. 17–19.
- ¹² Ibid., pp. 17–19.
- ¹³ Chomsky N. *Language and mind*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1972, 15 pp.
- ¹⁴ Luria A. R. *The Cognitive Development: Its Cultural and Social Foundations*. Harvard: Harvard University Press, 1976.
- ¹⁵ Searle J. R. (1975). Indirect speech acts.

- In: Cole P., Morgan J. (eds.) *Syntax and semantics 3: Speech acts*. New York: Academic Press, 1975, pp. 59–82.
- ¹⁶ Hymes D. On communicative competence. In: Pride J. B., Holmes, J. *Sociolinguistics: Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin, 1972, pp. 269–293.
- ¹⁷ Ibid., pp. 282–284.
- ¹⁸ Omaggio A. C. *Teaching language in context: Proficiency-oriented instruction*. Boston, MA: Heinle & Heinle Publishers, 1986.
- ¹⁹ Omaggio, op. cit.; Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1980 (1): 1–47.
- ²⁰ Savignon S. J. Evaluation of communicative competence: The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. *Canadian Modern Language Review*, 41, 1985, pp.1000–1007.
- ²¹ Vidnere M., Igonin D., Plotka I. *Social distance and communicative relationship between nationalities in Latvia: Psychological analysis*. Montpellier, CICE, Teaching Citizenship publ. London, 2007, pp. 363–373; Vidnere M., Igonin D. The Importance of Learning Language for the Development of Interethnic Relations. 1st Electronic International Interdisciplinary Conference (EIIIC 2012, Virtual Conference), 2012, pp. 508–519.
- ²² Vidnere M. *Identity facets in Latvia*. 2015, Globeedit, pp.72–73 .
- ²³ Počebut L. G. Mezkulturnā komunikatīvā kompetentnostj kak virazenie celovecestih otnosenij. *Psihologiceskij zurnal*, 2013, 34 (4): 5–15.
- ²⁴ Vidnere, Igonin, op. cit, pp. 508–519.
- ²⁵ Homskij N. Jazik i mislenije. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1972, 15 lpp.
- ²⁶ *The Sage Handbook of Sociolinguistics*, Chapter 4. Johnstone B., Marcellino W. Dell Hymes and the Ethnography of Communication. London: Sage Publications, 2011, pp. 57–66.
- ²⁷ Bogardus E. S. *Measurement of Personal-Group Relations*. *Sociometry*, 1947, 10 (4): 306–311.
- ²⁸ Vidnere M. *HolyPain: Latvian traumatic experience as historical consciousness phenomenon*. GLOBE EDIT, 2015, 200 pp.
- ²⁹ Ibid., p. 31.
- ³⁰ Ratner S. R., Abrams J. S. *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law*. 3rd ed. New York: Oxford University Press, 2009, 700 pp.; Chalk F. Redefining Genocide. In: Andreopoulos G. J. *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997, pp. 47–63.
- ³¹ LZP grants 2006–2009./04.1279 “Personas etnokomunikatīvās kompetences attīstība starpkultūru attiecību veicināšanā” (vad. M. Vidnere).
- ³² Bulgakov S. N. Iz filosofii kulturi. Razmislenija o nacionalnosti. Grām.: Bulgakov S.N. *Geroizm i podviznichestvo*. Moskva, 1992, 173.– 209. lpp.
- ³³ Vidnere M. *Etnopsiholoģija: Etniskais cilvēkā un sabiedrībā*. Rīga: RaKa, 2011.
- ³⁴ Humbolts V. *Izlase. Fragmenti no valodnieciskiem darbiem*. Rīga: Zvaigzne, 1985.
- ³⁵ Triandis H. C. *Culture and social behavior*. New York: McGraw Hill, 1994.
- ³⁶ Berry J. W., Phinney J. S., Sam D. L. Immigrant youth: acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology*, 2006, 55 (3): 303–332.
- ³⁷ Berry et al., 2006; Berry J. W. Intercultural relations in plural societies. *Canadian Psychology/ Psychologie Canadienne*, 1999, 40 (1): 12–21.

Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.

Par autori

Dr. habil. psych., Dr. oec. Māra Vidnere ir strādājusi par mācībspēku Latvijas Universitātē no 1977. gada līdz 2005. gadam. Pēc LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūta likvidēšanas strādāja RPIVA par profesori un Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūtā par vadošo pētnieci. Radošajā darbā ir uzrakstītas vairāk kā 20 zinātniskas monogrāfijas, grāmatas un vairāk kā 300 populāri un zinātniski pētnieciskie raksti.

About the author

Dr. habil. psych., Dr. oec. Māra Vidnere has worked as part of the academic staff at the University of Latvia in 1977–2005. After the liquidation of the Institute of Pedagogy and Psychology of the University of Latvia, she worked at RPIVA as profesor and at the Institute of Social Research of Daugavpils University as the leading researcher. Has published more than 20 monographs, books and more than 300 popular and scientific research articles.

LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE WITHIN THE DEVELOPMENT OF INTER-ETHNIC RELATIONS IN LATVIA

Māra Vidnere

mvidnere@gmail.com

Summary

Key words: *language acquisition, ethnical identity, social identity, language communicative competence, inter-ethnic communicative competence, social tolerance and detachedness, national self-awareness, social adaptation, orientation of cultural values*

The Latvian nation, similar as other European nations, in order to maintain its ethnic identity should confirm and develop the social and civic identity in their own country purposefully improving the communicative competence of inter-ethnic groups and forming positive social cultural environment. The article focuses on the development of attitude of Latvia's inhabitants, mainly the Russian-speaking ones, towards the Latvian language and the development of Latvians' attitude towards another language as a value.

Attitude towards language can be considered as one of the main factors affecting inter-ethnic relations.

The article is based on a research within which a survey of language communicative competence has been elaborated and implemented, based on the approach of cognitive constructivism revealing the quality of language communicative competence which includes: linguistic competence, sociolinguistic competence, cognitive competence pragmatic competence, strategic competence, philosophy of language acquisition and use or approach towards language acquisition.

A total of 847 respondent replies from three regions of Latvia were used for research. The research was conducted in 2006–2009, but the acquired data are still applicable for analysis of language communicative competence from different aspects.

The analysis of social detachment shows high association of all Latvia's society with the Western society and Western culture, and its acceptance. The conclusions are that the orientation of cultural values significantly differs — Latvian-speaking group of respondents focuses on traditional cultural values but the group of Russian speakers — on psychodynamic cultural values which essentially correlate with the indicators of adaptivity of Russian-speaking respondents.